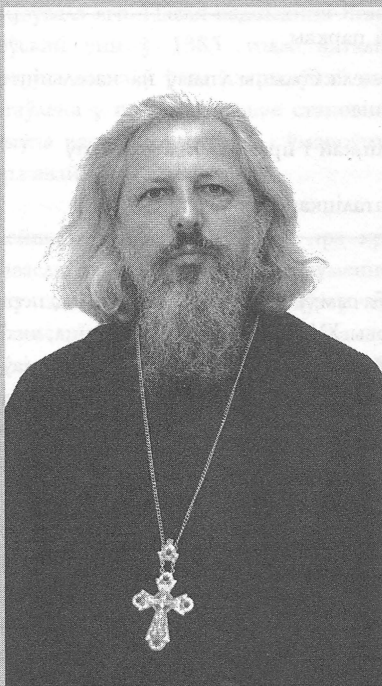

ГІСТАРЫЧНЫЯ ПАМЫЛКІ Ў ПАДРУЧНІКУ ГІСТОРЫІ*

дацэнт протаіерэй
Сergій ГАРДУН

Мінскі дзяржаўны педагагічны інстытут замежных моў (факультэт англійскай мовы)—1981; Маскоўская духоўная семінарыя—1984; Маскоўская духоўная акадэмія, кандыдат багаслоў'я—1987; Дацэнт—2000

ТРУДЫ №6

Минской Духовной Академии

Гэтая публікацыя з'яўляецца экспертным заключеннем, якое зроблена аўтарам па даручэнню Каардынацыйнага Савета па супрацоўніцтву Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь і Праваслаўнай Царквы, было адобрана Каардынацыйным Саветам і накіравана аўтарскаму камітэту, які працуе над новым варыянтам школьнага падручніка, каб заўвагі і рэкамендацыі гэтага экспертнага заключэння былі ўлічаны аўтарамі будучага школьнага падручніка.

Падручнік па гісторыі Беларусі для 7 класа пакідае ў цэлым прыемнае ўражанне: вучэбны матэрыял падаецца ярка і наглядна; удала падабраны ілюстрацыі, партрэты знакамітых дзеячаў, фрагменты з пісьмовых крыніц. Напісаны падручнік добра літаратурнай мовай.

Разам з тым у гэтым падручніку маецца шэраг прыкрых памылак і недакладнасцей, якія ў значнай меры паніжаюць якасць яго зместу. Укажам на самыя істотныя.

На с. 69 звяртае на сябе ўвагу цытата запісаў рускага стольніка Пятра Андрэевіча Талстога:

Рускі стольнік Петр Андрэевіч Талстой адзначыў, што “мяшчане, якія жывуць у Магілеве, усе набожнай грэчанскай веры.. Усяго адзінаццаць цэркваў набожных ды за горадам, у дзвюх вярстах ад Магілева, кляштар мужчынскі.. за горадам жа кляштар Мікалаеўскі.. У тым горадзе рымскай веры людзей няшмат, і касцелаў рымскіх у Магілеве толькі два, і тыя вельмі небагатыя”. У перакладзе гэтай цытаты з рускай мовы на беларускую няправільна ўжыта слова «кляштар». Гэтае слова польскага паходжання ў беларускай мове мае значэнне «каталіцкі

*Экспертнае заключэнне на вучэбны дапаможнік «Гісторыя Беларусі XVI-XVIII ст.» для 7 класа. Аўтар Лойка П. А. Мінск. Выдавецкі цэнтр БДУ, 2004, 191с.

манастыр» (гл. Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы. Мінск, «Беларуская энцыклапедыя», 1996, с.295. Беларускарускі слоўнік. Выданне 2-ое. Том I. Мінск, «Беларуская энцыклапедыя», 1988, с.607. Беларуская энцыклапедыя. Том VIII. Мінск,

На с. 68 падручніка змешчана табліца «Уплывовасць праваслаўнай і каталіцкай цэркваў на беларускіх землях»:

Уплывовасць праваслаўнай каталіцкай цэрква на беларускіх землях

ПЕРЫЯД	СТАНОВІШЧА ЦЭРКВАЎ
992 г. — XIII ст.	Перавага праваслаўнай царквы
XIV — XV стст.	Праваслаўная царква мела большы ўплыў на насельніцтва, чым каталіцкая
Першая палова XVI ст.	Час раўнавагі сіл каталіцкай і праваслаўнай цэркваў
Другая палова XVI ст. — першая палова XVII ст.	Павелічэнне ўплыву каталіцкай царквы

«Беларуская энцыклапедыя», 1999, с.356), гэтак сама як слова «касцёл» у беларускай мове абазначае толькі каталіцкі храм, хаця ў польскай мове яно абазначае храм любой хрысціянскай канфесіі. У падручніку прыводзяцца словы рускага стольніка Пятра Андрэвіча Талстога, які адзначае, што ў Магілёве маецца адзінаццаць праваслаўных храмаў і, акрамя таго, паблізу Магілёва ёсць яшчэ два праваслаўныя манастыры, а каталіцкіх касцёлаў («касцёлаў рымскіх») усяго толькі два. А з аўтарскага перакладу слоў П. А. Талстога - «ды за горадам, у дзвюх вярстах ад Магілёва, кляштар мужчынскі.. за горадам жа кляштар Мікалаеўскі» - вынікае, што гэтыя манастыры нібы былі каталіцкімі.

Дарэчы, варта было б даць у падручніку тлумачэнне тэрміна «набожны» у спалучэннях «Набожная грэчаская вера», «адзінаццаць цэркваў набожных», бо сучасныя школьнікі не ведаюць, што гэтае слова ўжываецца тут не як аўтарскі эпітэт, а выступае ў якасці сіноніма слова «праваслаўны». «Набожная вера», «набожная царква», «набожны манастыр» і нават «набожная семінарыя» - гэта былі ўстойлівыя, трывалыя моўныя спалучэнні. Так называлася ў народзе ўсё праваслаўнае ў адрозненне ад каталіцкага («рымскага», «лацінскага») і ўніяцкага.

Як бачым, у гэтай табліцы перыяд першай паловы XVI стагоддзя вызначаецца, як «час раўнавагі сіл каталіцкай і праваслаўнай цэркваў», што не адпавядае рэчаіснасці, бо ў першай палове XVI стагоддзя Праваслаўе яшчэ значна пераважала над каталіцтвам, пра што, дарэчы, піша сам аўтар на наступнай, 69-ай старонцы:

«Праваслаўе працягвала займаць вядучае становішча і ўмацоўвацца на землях Беларусі ...У Вільні было 17 цэркваў і 14 касцёлаў, у Навагародку на адзін касцёл прыходзілася 10 цэркваў, у Полацкім і Віцебскім паветах было толькі па адным касцёле. А ўсходнія раёны Беларусі (Магілёўшчына, Аршанчына, Мсціслаўшчына) не мелі каталіцкіх рэлігійных пабудов да пачатку XVII ст.» Якая ж тут раўнавага, калі каталіцтва было ў яўнай меншасці? Канешне, было б пажадана прывесці колькасць праваслаўных храмаў у Віцебскім і Полацкім паветах, а таксама ў Гародзенскім, Навагародскім, Менскім, Ваўкавыскім, Слонімскай паветах, калі аўтар называе колькасць каталіцкіх храмаў у гэтых рэгіёнах, а інакш статыстыка атрымліваецца аднабокай. Апісваючы становішча Праваслаўя і Каталіцтва на беларускіх землях у XIV-XVI стагоддзях, аўтар справядліва адзначае, што абсалютная большасць усходнеславянскага насельніцтва

ВКЛ на пачатку XVI стагоддзя заставалася праваслаўнай. У той жа час аўтар называе каталіцтва «рэлігія ВКЛ»: «Каталіцтва як рэлігія Вялікага княства Літоўскага пачало абараняцца дзяржавай» (с.68). Абараняцца ад каго? Тут яўна недакладнасць, якую трэба выправіць. Дзяржава не проста абараняла каталіцтва, а распаўсюджвала і ўмацоўвала яго. Пасля падпісання Ягайлам Крэўскай уніі ў 1385 годзе каталіцтва было ўзведзена ў ранг дзяржаўнай рэлігіі, пастаўлена ў прывілігаванае становішча і актыўна распаўсюджвалася і ўмацоўвалася дзяржавай.

Далейшыя разважання аўтара пра крызіс Праваслаўя выклікаюць недаўменне і нават здзіўленне. На с.70 аўтар піша: «Праваслаўная царква страчвала сваіх прыхільнікаў і таму, што была на той час занадта традыцыйнай і не ўспрымала перамен, што адбываліся ў свеце». Узнікаюць пытанні: якія перамены ў свеце мае на ўвазе аўтар, і як Праваслаўная Царква павінна была іх успрымаць? Чытаем далей падручнік: «Нязменнай мовай пропаведзяў заставалася царкоўнаславянская, якая далёка адышла ад гутарковай і была незразумелай не толькі прыхаджанам, але часта і прапаведнікам». Гэта поўны абсурд! Відаць, аўтар проста не разумее, пра што ён піша. Пропаведзь - гэта жывое слова свяшчэнніка, у якім ён тлумачыць прыхаджанам прачытаны тэкст Свяшчэннага Пісання або сутнасць свята. Кожнаму ясна, што пропаведзь не магчыма на мове, якой не валодае прапаведнік. І яшчэ вельмі здзіўна, наступнае: шануюны аўтар падручніка не ведае, што праваслаўныя свяшчэннікі ВКЛ у XVI стагоддзі прапаведвалі на старабеларускай мове. Што датычыць богаслужэння, го яно правілася ў праваслаўных храмах на царкоўнаславянскай мове, як і цяпер. Але нават у нашы дні нельга сказаць, што яна цалкам незразумелая для прыхаджан, а ў XVI ст. разрыў паміж мовай праваслаўнага богаслужэння і гутарковай быў яшчэ меншы, таму царкоўнаславянская мова ўспрымалася

як свая, родная. Згадваючы далей пра «добра адукаваных каталіцкіх святароў», гісторык чамусьці не паведамляе, што яны служылі імшу на лацінскай мове (так было аж да II Ватыканскага Сабора 1963-1965гг.), а прапаведвалі па-польску. Ужо на пачатку XX стагоддзя беларускі ксёндз Канстанцін Стаповіч (паэтычны псеўданім - Казімір Сваяк) выказаў сваю тужлівую мару, каб яму дачакацца той пары, калі дазволена будзе служыць імшу на роднай мове. Праваслаўныя свяшчэннікі такую магчымасць мелі заўжды, успрымаючы разам з усім народам царкоўнаславянскую мову як сваю родную. Такім чынам, тэзіс аўтара аб тым, што мова Праваслаўнай Царквы была незразумелай, абсалютна беспадстаўны. Хіба магло стацца так, што лацінская і польская мовы, якімі карысталіся католікі, былі простаму люду больш зразумелымі, чым царкоўнаславянская і старабеларуская? Так што крызіс Праваслаўнай Царквы, пра які піша аўтар падручніка, быў выкліканы зусім іншымі фактарамі: дзяржаўная ўлада ўсе актыўней праводзіла палітыку экспансіі каталіцтва, а праваслаўных ставіла ў неспрыяльныя ўмовы, прыніжала і ўціскала. Адна з праяў гэтай палітыкі заключалася ў тым, што кароль раздаваў цэрквы і манастыры свецкім асобам, часта недастойным. Яны кіравалі гэтымі царкоўнымі ўстановамі карысліва, думаючы толькі пра ўласныя даходы і не дбаючы пра духоўнае жыццё народа, пра яго асвету і выхаванне. Улада свецкіх асоб абмяжоўвала паўнамоцтвы царкоўнай іерархіі і стварала канфлікты.

Гаворачы пра рэфармацыйны рух у свеце і ў Беларусі, аўтар не называе яго асноўных прычын. Так, ідэолагі Рэфармацыі выступалі «супраць усяўладдзя і разбэшчанасці каталіцкай царквы, заснаваных на прысвойванні вялікіх багаццяў» (с.71), але зусім не гэта было для іх галоўным. У першую чаргу яны выступалі супраць скажэнняў хрысціянскага веравучэння ў каталіцызме: супраць вучэння пра папу рымскага як намесніка Хрыстовага

на зямлі, супраць вучэння пра чысцілішча і, асабліва, супраць продажу індальгенцыі, а таксама супраць «Свяшчэннай» інквізіцыі, супраць папскай забароны простаму люду чытаць Біблію. Рэфармацыйны рух меў пераважна духоўны, а не сацыяльна-эканамічны характар, але пра гэта ў падручніку няма ні слова.

Параграф дванаццаты падручніка прысвечаны уніяцтву. Разглядаючы перадумовы з’яўлення уніяцтва, аўтар сцвяржае, што «ідэя уніі (аб’яднання) праваслаўя і каталіцтва ў адзіную хрысціянскую царкву ўзнікла перад сусветным супольніцтвам пасля царкоўнага расколу 1054г”. (с.76). Гэта не так. Сусветнае супольніцтва гэтая ідэя зусім не хвалявала. Яна хвалявала толькі рымскую курыю. Справа ў тым, што раскол 1054 года адбыўся па ініцыятыве Рыма. Рымскі папа Леў IX адправіў у тым самым годзе ў Канстанцінопаль дэлегацыю на чале з кардыналам Гумбертам, які паклаў на прастол храма Святой Сафіі буллу з анафемай на патрыярха Канстанцінопальскага Міхаіла і ўсіх яго аднадумцаў за тое, што яны не падтрымалі прэтэнзій рымскага папы на абсалютную ўладу ва ўсёй хрысціянскай Царкве. Пазней рымскія папы прыкладалі шматлікія намаганні, каб падпарадкаваць сабе праваслаўнае хрысціянства: і праз крыжовыя паходы, і праз розныя уніі, але «сусветная супольнасць» не мела да гэтага ніякага дачынення.

На с. 76 падручніка ўніяцтва называецца грэка-каталіцтвам. Аўтар піша: “Рэлігійнае жыццё было ўзбуджана рэфармацыйным рухам. Гэта падрыхтавала глебу для з’яўлення новага рэлігійнага кірунку — грэка-каталіцтва”. Гэты апошні тэрмін цяпер агульнавядомы, але ўжыванне яго ў дачыненні да рэалій XVI стагоддзя неапраўдана, бо гэтага тэрміна не існавала не толькі ў XVI стагоддзі, але на працягу ўсяго перыяду існавання ўніяцтва на беларускіх землях (1596-1839). Ён стаў ужывацца ў Беларусі

толькі ў XX ст., пры спробах адраджэння ўніі, і быў уведзены спецыяльна, каб не нагадваць аб тым, што ўніаты — гэта былыя праваслаўныя, а, наадварот, указваюць на іх прыналежнасць да каталіцтва.

Выкладаючы ўмовы ўніі, аўтар падручніка адзначае, што «мітрапаліт кіеўскі мусіў атрымаць бласлаўленне не ад канстанцінопальскага патрыярха, а ад папы рымскага». Гэтая фраза не выклікае прынцыповага пярэчання, але патрабуе істотнага тлумачэння. Наўрад ці сучасны школьнік правільна зразумее выраз «атрымаць бласлаўленне». У тым гістарычным кантэксце, пра які ідзе гаворка, гэты выраз азначаў, што кіеўскі мітрапаліт разам з усімі епіскапамі, духавенствам і праваслаўным народам павінен быў самавольна аддзяліцца (на што ён не меў права паводле царкоўных канонаў) ад канстанцінопальскага патрыярхата, часткай якога была Праваслаўная Царква Рэчы Паспалітай, адмовіцца ад падпарадкавання патрыярху і ўвайсці ў склад Рыма-каталіцкай царквы. Пасля гэтага кожны наступны кіеўскі мітрапаліт пры сваім абранні на пасаду павінен быў быць зацверджаны рымскім папам і атрымаць яго благаслаўленне. Дарэчы, самое слова «благаслаўленне» ўжыта ў падручніку ў нейкай скажонай, няправільнай форме «бласлаўленне». Гэтае слова - адно з самых старажытных у беларускай мове. Яго этымалогія вельмі празрыстая: яно паходзіць ад двух стараславянскіх слоў «благо» (дабро) і «слово», таму ў старабеларускай мове было «благословенне» або «благословенство», а ў сучаснай беларускай - «благаслаўленне» (гл. Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы. Мінск, 1996, с.89). Школьны падручнік павінен следаваць нормам літаратурнай мовы. Заўважу яшчэ, што няправільна ўжытая аўтарам падручніка форма «бласлаўленне» зацямяе этымалогію гэтага царкоўнага тэрміна: частка «бла» з’яўляецца невядома чым; а другая частка «слаўленне»

указвае на корань «слава» (параўнаем: праслаўленне), якога на самой справе ў слове «благаславенне» няма.

У падручніку сказана, што «у з'яўленні уніяцкай царквы па-свойму былі зацікаўлены і рэлігійныя дзеячы, і палітыкі» (с.76). Гэтае сцвярджэнне было б правільным, калі б паставіць двойчы азначэнне «каталіцкія»: і каталіцкія рэлігійныя дзеячы, і каталіцкія палітыкі. Справа ў тым, што праваслаўныя палітыкі (такія, як ваявода Федар Скумін-Тышкевіч, князь Канстанцін Астрожскі) не імкнуліся да царкоўнай аднароднасці, як сцвярджае падручнік. Тым больш не імкнуліся да яе і праваслаўныя царкоўныя дзеячы. І адны, і другія хацелі толькі абараніць Праваслаўную Царкву ад уціску і прыніжэння і дзеля гэтага дапускалі заключэнне ўніі як мірнага пагаднення, як раўнапраўнага саюза дзвюх канфесій, але не як пераходзіў у іншае веравызнанне. Вось чаму абсалютна беспастаўным з'яўляецца меркаванне аўтара аб тым, што Берасцейская ўнія «аб'яднала праваслаўную і каталіцкую царквы ў адзіную грэка-каталіцкую» (с.75). Калі верыць школьнаму падручніку, то з гэтых слоў вынікае, што пасля Берасцейскай уніі нібыта ўжо не існавала асобна ні каталіцкай, ні Праваслаўнай Царквы, а толькі адна грэка-каталіцкая. Многія выпускнікі сярэдняй школы, якіх я пытаў, як яны разумеюць гэтыя словы падручніка, казалі, што каталіцкія касцёлы і праваслаўныя царквы, а таксама манастыры абедзвюх канфесій становіліся уніяцкімі, каталіцкія ксяндзы і праваслаўныя свяшчэннікі становіліся ўніяцкімі свяшчэннаслужыцелямі. А як жа інакш? Аб'яднанне ёсць аб'яднанне. Калі ж я тлумачыў, што на самой справе каталіцкая царква заставалася абсалютна цэлай і нескранутай, ніводны касцёл і ніводны ксёндз не перайшлі ва ўніяцтва, а толькі праваслаўныя храмы і манастыры рабіліся ўніяцкімі, толькі праваслаўныя свяшчэннікі пераводзіліся ў унію, яны здзіўляліся: якое ж гэта аб'яднанне? І сапраўды, нельга казаць,

што ўнія была аб'яднаннем царкваў - гэта была спроба ліквідацыі Праваслаўя праз прымусовае далучэнне (а не аб'яднанне) да каталіцтва.

Апавядаючы пра працэс заключэння ўніі, П. Лойка сцвярджае, што ініцыятарамі ўніі выступілі два епіскапы Іпацій Пацей і Кірыл Тарлеўскі. Іх пачынанне «было падтрымана кіеўскім мітрапалітам Міхаілам Рагозам і ўсімі астатнімі праваслаўнымі епіскапамі, за выключэннем двух», а кароль Рэчы Паспалітай Жыгімонт III «даў сваё бласлаўленне на ўнію» (с.78).

Найперш заўважу, што кароль як свецкая асоба не мог даць ніякага благаславення праваслаўным епіскапам, і таму гэтыя словы аўтара не могуць быць успрыняты сур'ёзна. Гісторык павінен абапірацца на факты і дакументы, а яны сведчаць, што не праваслаўныя іерархі, а сам кароль задумаў унію. Жыгімонт III у сваёй грамаце ад 28 ліпеня 1595г. (дадзенай князю Канстанціну Астрожскаму) піша, што ён, як і яго папярэднікі, працаваў над тым, каб далучыць да касцёла рымскага «людзей набажэнства грэцкага» і, нарэшце, ён бачыць, што Бог схіліў сэрцы пастыраў да таго, чаго «мы прагнулі і шукалі» (гл. зборнік «Унія в документах», складзены Цяпловай В. А. і Зуевай З.І. Мінск, Лучч Софіі, 1997, с.103). У іншым каралеўскім дакуменце, датаваным 30 ліпеня 1595 года, кароль прызнаецца, што адчувае на сабе абавязак пашыраць хвалу Божую і «аб памнажэнні яе з пільнасцю старацца», а таму ён шмат разоў («частокрот») «напамінаў праваслаўным іерархам пра неабходнасць іх далучэння да каталіцтва, абяцаючы ім за адступленне ад Праваслаўя шматлікія выгады (тамсама, с.106). Патрабуе каментарыя і паведамленне школьнага падручніка пра тое, што пачынанне Іпація Пацей і Кірыла Тарлеўскага «было падтрымана кіеўскім мітрапалітам Міхаілам Рагозам і ўсімі астатнімі праваслаўнымі епіскапамі, за выключэннем двух». А колькі было ўсіх астатніх?

Іх было толькі два, і гэта істотна, бо інакш ствараецца ўражанне, што іх было намнога больш. На жаль, у падручніку зусім апушчаны адзін вельмі важны факт: візіт Іпацыя Пацея і Кірыла Тарлецкага ў Рым. 23 снежня 1595 года ў прысутнасці рымскіх кардыналаў яны сталі на калені перад папам Кліментам VIII, які сядзеў на троне, пацалавалі яму чаравік і падалі пісьмовае прашэнне прыняць іх у каталіцкую царкву. Яны прачыталі і падпісалі каталіцкае вызнанне веры і абяцалі распаўсюджаць каталіцтва ў сваёй краіне. На памяць аб гэтай падзеі ў Рыме быў выраблены медаль, на адным баку якога знаходзіўся партрэт папы, а на другім баку - выява таго, як папа сядзіць на троне, а перад ім на каленях стаць двое «рускіх». І надпіс - «На прыняцце рускіх». Медаль гэты - красамоўны сімвал знявагі каталіцкім Рымам нашай нацыянальнай і духоўнай годнасці.

Расказваючы далей пра Берасцейскі царкоўны сабор, які адбыўся ў кастрычніку 1596 года, П. Лойка справядліва адзначае, што «аднадумнасці ў поглядах на ўнію там не атрымалася»: «3 самага пачатку сабор раздзяліўся на дзве часткі. Кожны бок застаўся пры сваіх поглядах, кідаючы адзін аднаму абвінавачанні і праклёны» (с.78). І тут, на наш погляд, найперш трэба даць вучням звесткі пра колькасны суадносіны прыхільнікаў і праціўнікаў уніі. Акты аб ёй падпісалі ў Бярэсці ўсяго дзевяць чалавек («Унія в документах», с.139). А вось тых удзельнікаў Берасцейскага сабора, якія захавалі вернасць Праваслаўнай Царкве і свайму народу, было каля трохсот чалавек духавенства, і яшчэ мноства міранаў (свецкіх асоб), якія прадстаўлялі шырокія слаі грамадства, не згадзіліся на ўнію. Паколькі вучні павінны ведаць імёны не толькі здраднікаў свайго народа, але і абаронцаў яго, трэба было б у падручніку назваць імёны самых важных удзельнікаў праваслаўнага сабора: гэта архідыякан Нікіфар, экзарх патрыярха Канстанцінопальскага, Кірыл Лукарыс, эк-

зарх патрыярха Александрыйскага, епіскап Львоўскі Гедэон, епіскап Пярэмышльскі Міхаіл і князь Канстанцін Канстанцінавіч Астрожскі.

Цяпер пра абвінавачанні і праклёны. П. Лойка падае сітуацыю так, нібы гучала проста ляянка, абвінавачанні былі пустымі і беспадстаўнымі з абодвух бакоў. Гэта зусім не так. Праваслаўныя тройчы запрашалі мітрапаліта і епіскапаў, якія згадзіліся на ўнію, да абмеркавання праблемы, да дыялогу, але тыя адмаўляліся ад сустрэчы і пасля трэцяга запрашэння адказалі: «Што зроблена - зроблена; ці добра, ці кепска мы зрабілі, што падаліся рымскай веры, толькі цяпер ужо перарабіць гэта немагчыма». Як бачым, і самі творцы ўніі не вельмі задаволены сваімі дзеяннямі і прызнаюць, што «падаліся рымскай веры», г.зн. перайшлі ў каталіцтва. Праваслаўныя ўдзельнікі сабора прынялі наступную пастанову: «Мы даём абяцанне веры, сумлення і гонару за сябе і за нашчадкаў нашых...цвёрда стаць у нашай святой веры і пры ісцінных пастырах Святой Царквы, асабліва пры нашых Патрыярхах». Яны заявілі, што не маюць ніякага дачынення да ўніі, задуманай караём і папамі: «вьяльможныя паны, прысланыя на сабор яго каралеўскай міласцю, разам з мітрапалітам і некалькімі епіскапамі-зраднікамі склалі і абнародавалі без нашага ведаму і супраць нашай свабоды і ўсялякай справядлівасці нейкую ўнію паміж Цэрквамі Усходняй і Заходняй... Праваслаўны сабор асудзіў унію і пазбавіў сана епіскапаў, якія яе прынялі. Ніякіх праклёнаў з боку праваслаўнага сабора не было.

Уніяцкі ж сабор, са свайго боку, абвясціў адлучанымі ад Царквы тых, хто не прызнаў уніі, і пракляў кожнага з іх літаральна такімі словамі: «сам да будзет проклят н дом его от Отца и Сына и Святого Духа» («Унія в документах», с.141, 144). Абвясчваючы анафему на праваслаўных, епіскапы-зраднікі фактычна пракліналі не толькі

сваіх сучаснікаў, але і многія папярэднія пакаленні сваіх бацькоў і дзядоў, якія на працягу стагоддзяў былі праваслаўнымі.

Трэба дадаць належнае аўтару: ён гаворыць пра гвалтоўнае навязванне ўніі ў канцы XVI і на працягу XVII стагоддзя. Але тут жа заўважае: «Гвалтоўныя ўчынкі здзяйсняліся з абодвух бакоў» (с.79). Гэта абсалютна несправядлівыя ў дачыненні да Праваслаўнай Царквы словы, бо ні адзін гісторык яшчэ не прывёў ніводнага факта з беларускай гісторыі XVI-XVII ст.ст., які б сведчыў, што праваслаўныя гвалтам далучалі католікаў да сваёй Царквы. З боку праваслаўных беларусаў была толькі самаабарона ад польска-каталіцкай агрэсіі, а самаабарона не можа атаясамлівацца з гвалтам. Да прыкладу, возьмем блізкае нам XX стагоддзе. Калі Беларусь акупіравалі нямецка-фашысцкія захопнікі ў 1941 годзе, то народ таксама змагаўся супраць агрэсараў, аднак было б блюзнэрствам сцвярджаць, што і тады «гвалтоўныя ўчынкі здзяйсняліся з абодвух бакоў». Падручнік павінен быць патрыятычным па зместу!

Разважаючы пра перадумовы пашырэння ўніяцтва, аўтар сцвярджае, што пасля заключэння ўніі «чыста знешне нічога не змянілася: тыя ж святары, тэя ж абрады, мова набажэнства свая, зразумелая» (с.78). З гэтымі словамі аўтара можна было б і пагадзіцца, але тут ён супярэчыць сам сабе: на с. 70 сцвярджае, што царкоўнаславянская мова, якая гучала ў праваслаўных храмах, «была незразумелай не толькі прыхаджанам, але часта і прапаведнікам», а вось пасля заключэння ўніі тая самая мова раптам стала «сваёй, зразумелай», хоць «нічога не змянілася». Поўная адсутнасць логікі! Нібы п'яны чалавек пісаў...

Але гэта яшчэ не ўсё. Крыху ніжэй у падручніку сказана: «Больш таго, насуперак абяцанням, народная мова ў гэты час не стала мовай набажэнстваў. Ва ўніяцкіх цэрквах загучалі польскія словы» (с.79).

Узнікае пытанне: калі народная мова не стала мовай набажэнстваў, як нібыта хтосьці камусьці абяцаў, то якая ж мова была «сваёй, зразумелай»?

Відаць, аўтар проста не валодае матэрыялам. Бо ніхто не даваў (і не патрабаваў) ніякіх абяцанняў на конт увядзення народнай мовы ў богаслужэнне. Паводле ўмоў заключэння ўніі, мова богаслужэння не павінна была мяняцца, таксама як абрады і календар (што, дарэчы, не выконваецца сучаснымі баларускімі ўніятамі). І яна сапраўды заставалася царкоўнаславянскай ад пачатку ўніі і да самага канца яе масавага існавання ў Беларусі, да Полацкага сабора 1839 года. Што датычыць польскай мовы, то яна ўжывалася ўніятамі ў справядстве, у пропаведзях, пры навучанні дзяцей, але не ў богаслужэнні. У выніку працэсу паланізацыі ўніяцкага духавенства і прыхаджан царкоўнаславянская мова рабілася менш зразумелай, але яна шанавалася як свая, родная, і перашкаджала канчатковай асіміляцыі беларусаў паялкамі. Яшчэ заўважу: на працягу ўсяго перыяду ўніяцтва - ад 1596 па 1839 год - беларуская мова ніколі не ўводзілася ў уніятамі богаслужэнне, а вось у пропаведзях яна спачатку ўжывалася, потым жа паступова выцясялася польскай. У праваслаўных храмах беларуская мова заставалася даўжэй, бо супрацьстаянне паланізацыі ў Праваслаўі было значна мацнейшым, чым ва ўніяцтве. З пашырэннем уніяцтва ўзмацнялася і паланізацыя. Як вядома, у 1696 годзе, роўна праз сто гадоў пасля ўвядзення ўніі, беларуская мова была канчаткова забаронена для афіцыйнага ўжытку. Школьны падручнік пра гэта чамусьці не паведамляе дзеціям. Наадварот, падручнік сцвярджае, нібыта пазней «уніяцкія мітрапаліты ўнеслі значныя карэктывы ў сваю дзейнасць», у выніку чаго «ва ўніяцкія цэрквы ўвайшло роднае для вернікаў слова» (с.80). Гэта проста хлусня і падман. Няхай бы шануюны аўтар падручніка назваў бы хоць аднаго ўніяцкага

мітрапаліта, які рабіў якія-нсбудзь захады, каб замяніць польскую мову на беларускую пасля таго, як «ва ўніяцкіх цэрквах загучалі польскія словы».

І, нарэшце, апошняя заўвага. Згадваючы пра тыя часы, калі «ва ўніяцкіх цэрквах загучалі польскія словы», аўтар справядліва адзначае: «У такой сітуацыі абарона Праваслаўя становілася патрыятычнай справай, абаронай народнасці, мовы, культуры» (с.79). І тут я з аўтарам падручніка абсалютна згодны. У сувязі з гэтым у мяне, як у педагога, узнікае пытанне: ці павінны нашы дзеці ведаць імёны тых нашых продкаў, якія супрацьстаялі польска-каталіцкай экспансіі і займаліся, як кажа аўтар падручніка, «патрыятычнай справай аба-

роны народнасці, мовы, культуры»? Імёны герояў ці толькі антыгерояў свайго народа павінны ведаць школьнікі? Пытанне, здавалася б, рытарычнае. Але ў гэтым школьным падручніку мы знаходзім імёны і партрэты толькі нашых здраднікаў - Іпація Пацея, Кірыла Тарлецкага і нават Іасафата Кунцэвіча, які адрозніваўся асаблівай жорсткасцю і бесчалавечнасцю ў адносінах да сваіх суайчыннікаў. Чаму б не расказаць вучням, напрыклад, пра славу тага князя Канстанціна Канстанцінавіча Астрожскага, выдатнага асветніка і абаронцу Царквы, або пра Лявонція Карповіча ці пра Афанасія Філіповіча, якія зносілі здзекі, пакуты, пабоі, мужна і цвёрда абараняючы родную мову, нацыянальную годнасць, духоўную і культурную спадчыну нашага народа?